

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği: dövlət müstəqilliyimizin bərpasının 30-cu ili - Azərbaycan dövlətçiliyi müasir mərhələdə

Faiq Ələkbərli
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

IXY azı

M.Ə.Rəsulzadənin fikrinə, hürriyyət, milliyət və istiqlal kimi mücərrəd siyasi şüarlar, münəvvər kütləyə xitab edən və onların inqilablaşdıran anlaşımlarıdır: «Geniş xalq təbəqələrini ayaqlandırmaq üçün, sadə şüarlar kifayət deyildir. Onlar hərəkətə keçmək üçün, daha maddi və daha sərih şüarlar istər. Sosial şüarların xalq kütlələrini ayaqlandırmaqda siyasi şüarlardan daha mühüm rol oynadığı hər bəşir hadisələrində bixassə görülmüşdür. Kütlənin sadə sosial şüarlar və ancaq maddi mənfəətlər sövqi ilə hərəkətə gətirilərək inqilablaşdırılma biləcəyini xeylicə hesaba alan inqilabçı marksizm taktikasına əsas olaraq, sinif mücadiləsini və internasyonal sosializm almışdır. Eyni məktəbin məhsulu və məmləkətimizin bugünkü müstəvsi bulunan bolşevizm dəxi-məlum olduğu üzrə-eyni məktəbin şagirdi və eyni taktikanın sahibidir. Onunca əsas, siniflər və onlar arasındakı mücadilədir. Bu isə milli deyil, beynəlmiləl bir işdir». 1Rəsulzadə yazırdı ki, bolşeviklərdən fərqli olaraq Mussolin İtaliyası və Hitler Almaniyası sosial şüarlardan milli mənfəətlər üçün istifadə edirdi: 'İtaliyada Mussolinin, Almaniya Hitlerin bolşevizm və marksizm demaqogiyasına qapılmış fəhlə və kəndli siniflərinə xitab edən sosial programlar və işə gəldikdən sonra bu programların həməni, müəyyən bir plan və sistem daxilində tətbiqi xüsusunda göstərdikləri əzəm və iradələri olmasa idi, nə ölkəsinin yeni Roma yapacaq qədər iqtidara, nə də bərikəsinin Almaniya milli heysiyyət və istiqlalını qaytaracaq qədər müvəffəqiyyəti olurdu'.

Rəsulzadəyə görə bolşeviklərdən fərqli olaraq İtaliyada Mussolin, Almaniya isə Hitler sosial şüarlardan milli mənfəətlər üçün istifadə etmişdir. Bolşeviklər sosial şüarlarını beynəlmiləl proletar sinfi uğrunda mübarizə adı ilə təqdim etdikləri halda, Mussolin və Hitler isə, bütün bunları milli şüarlar kimi qələmə verirlər. Bununla da Rəsulzadə demək istəyirdi ki, bolşevizm olmasaydı, İtaliya və Almaniya da bolşevizm bu dərəcədə uğur qazanmazdı. Yəni rus bolşevizmi təhlükəsi İtaliya və Almaniya da millətçiliyin radikal şəkildə ortaya çıxmasına səbəb olmuşdur. Rəsulzadə rus bolşevizmi kimi, bu formada özünü göstərən millətçiliyi də qəbul etmirdi. Ona görə millətçilik və milli istiqlal incə bir məsələdir: «Milli istiqlal-bu bir zərfdir, məzruf isə – milli hakimiyyətdir. Kəndini təşkil edən təbəqələr arasında nisbi olsun ictimai müvazinet və genə nisbi olsun iqtisadi rifah təmin etməyən bir cəmiyyətdə isə,

Məmməd Əmin Rəsulzadənin yaradıcılığında türkcülük, azərbaycançılıq və milli həmrəylik

mək cəhdidir. Şübhəsiz ki, bu zaman kommunizmin doğurduğu bolşevizm kimi bəlaları özündən uzaq tutmaqla yanaşı, milli təsanüdcülük kapitalizmin də mənfətlərini rədd edirdi: «Milli istiqlal mücadiləsinin müvəffəqiyyəti və onun bir kütlə hərəkəti olaraq, şumulluluğu üçün milliyətçilərə sosial məsələlərlə məşğul olmaq zərurət və bu məsələləri milli davanın faydası namına həll etmək isə boredur! Tək istiqlal şüarı məmləkətin geniş xalq kütlələrini toplayaraq mücadiləyə çəkmək üçün kafi deyildir

milli hakimiyyət təsisi qeyri mümkündür. Tək siyasi deyil, həyatın bütün sahələrini əhatə edərək həyatın sosial məsələlərini də məşğuliyət və icraatı daxilində görən əsri milliyətçiliyin hərəkət fəlsəfəsi də budur».

Yeri gəlmişkən, İkinci Dünya müharibəsi başlamamışdan öncə Rəsulzadə yazırdı ki, hitlerçilik hər şeydən əvvəl kommunizm demokratiyasına qarşı çıxış etmək üçün yaranmış bir ideyadır. Hitlerçilik faşizm kimi öz müxaliflərindən diktatorluq fikrini götürmüş, lakin aradakı beynəlmiləliyi qatı millətçiliklə əvəz etmişdir. Rəsulzadə yazırdı: «Milli istiqlal qayəsini və milli mənlük fikrini şiddətlə mənimsəyən faşizm istiqlal və milli mənlük adına vuruşan millətlər üçün, sözün beynəlmiləl mənası ilə, zəmin və zamana görə bir anlaşma imkanı qeyri varid deyildir; fəqət milli istiqlal davası ilə hürriyyət və demokrasi sistemi arasında yaxın artıq mərbutiyyət duyan Rusiya əleyhdarı milli istiqlal hərəkətləri üçün, sosialist ideologiyasını daşısalar belə, Moskva diktatorluğu ilə birləşməyə qarşı hüsnü təvəccüh-

lə baxmaq imkanı heç bir vəcəhlə varid olamaz».

Əslində isə Rəsulzadənin rus imperiyası əvəzinə alman imperiyası ilə müstəmləkəçilik anlamında razılaşması mümkün deyildi. «Daxildə və xaricdəki düşmənlərinin qənaətinə, Hitlerizmin demokrasi rejiminin müxalifi olaraq iş başına gəlmiş; təsisinə başladığı idarə İtaliyada olduğu kimi, faşist diktatorluğu imiş; müxaliflərinin tələqqisində görə, təhlükə sadə hürriyyət və demokrasi prinsiplərinə deyil, eyni zamanda beynəlmiləl sülh dəxi qorxu altındadır».5 O, yazırdı: 'Hitlerizm, hər şeydən əvvəl kommunizm demaqogiyasına qarşı çıxmaq üzərə doğmuş bir ideyadır. O, faşizm kimi öz müxaliflərindən diktatorluq fikrini almış, fəqət ondakı internasyonalizmi rasyonalizmə dəyişdirmişdir'.

ideya sosial-fəlsəfi və siyasi baxımdan yeni idi. Burada əsas məsələ milli çərçivə daxilində sosial məsələləri həll etmək cəhdidir. Şübhəsiz ki, bu zaman kommunizmin doğurduğu bolşevizm kimi bəlaları özündən uzaq tutmaqla yanaşı, milli təsanüdcülük kapitalizmin də mənfətlərini rədd edirdi: «Milli istiqlal mücadiləsinin müvəffəqiyyəti və onun bir kütlə hərəkəti olaraq, şumulluluğu üçün milliyətçilərə sosial məsələlərlə məşğul olmaq zərurət və bu məsələləri milli davanın faydası namına həll etmək isə boredur! Tək istiqlal şüarı məmləkətin geniş xalq kütlələrini toplayaraq mücadiləyə çəkmək üçün kafi deyildir. Uğrunda mücadilə edilən «istiqlalın» daşdığı sosial mənanı da açmalıdır ki, milli hərəkət düşmənlərinə kütləyi şaşırtmaq üçün demaqogi-

Cümhuriyyət dövründə bu məsələlər arasında tam uzlaşmanın olmaması səbəbsiz deyildir. Belə ki, sosial məsələlərdən o zaman lazımı şəkildə istifadə olunmamasının bir sıra səbəbləri olub. M.Ə.Rəsulzadənin milli təsanüd sistemi ideyası, milli məsələ ilə sosial məsələnin kəşifdiyi bir nöqtə idi. O, bu ideyanı irəli sürməklə sübut etmək istəyirdi ki, sosial məsələləri milli məsələlərə qarşı qoymağın heç bir mənası yoxdur. Rəsulzadə sosial məsələlərin milli məsələlərə zidd olmadığını, əksinə, onunla bağlı olduğunu inanırdı. Beləliklə, milli ideoloq əsas fikirlərini milli məsələ ilə sosial məsələnin təsanüdüne, yeni onların həmrəyliyinə yönəltdi.

O, sosial məsələlərdən sul-istifadə edən bolşevikləri və milli məsələlərdən eyni şəkildə yararlanan kapitalistləri, ya da faşistlərə bir-birindən fərqləndirmirdi. Onun əsas qayəsi onların iç üzünü açıb göstərmək və əsil milli həmrəyliyə nail olmaq idi. Bu baxımdan Rəsulzadənin milli təsanüd sistemini gündəmə gətirməsi uzun elmi-fəlsəfi, siyasi-ideoloji axtarışların nəticəsi idi.

Rəsulzadənin milli həmrəylik (solidarizm) təlimini müdafiə edən M.B.Məmmədov da yazırdı ki, «Müsavat»ın «Yeni program əsasları»na görə, müstəqil türk dövlətində nə ifrat liberalizmə, nə də kommunizmə yer olmayacaqdı: «Bu qənaətlə o, fərdi azadlıq və şəxsi mülkiyyət əsasını siyasət və iqtisad prinsipi olaraq qəbul etməklə bərabər, əsrimizə gündən-günə qüvvətlənən bir sintezi halında olan həmrəylik (solidarizm) sistemi gərəyincə dövlət cəmiyyətin haqlarını tanıyır və onların çarpışan zümrə mənfəətləri üzərində nizamlayıcı rolunu oynamağa mükəlləf müəsissələr olduğunu qəbul edir. Bu surətlə müsavətçilik milli birlik və həmrəyliyi əsas olaraq qəbul edir, hər cür si-

yasına imkan qalmasın!...».

Rəsulzadə hesab edirdi ki, sosial məsələni milli məsələnin bir hissəsinə çevirməklə bolşevikləri sıradan çıxarmaq mümkün olar. Bu baxımdan onun əsas məqsədi o idi ki, sosial məsələnin millətçiliyə zidd olmadığını ortaya qoysun: «Doğrudur- milliyət şüarı toplar. Fəqət, sosial şüarların da toplayıcıları yox deyildir. Ayırıcı sosial şüarlar sinif mücadiləsini tərviç edən kosmopolit, internasyonal marksist sistemindən doğan şüarlardır. Yoxsa, sinifləri vuruşdurmağa deyil, barışdırmağa baxan təsanüdcü (solidarist) sosial sistemindən gələn şüarlar ayırmaz, toplar və bu surətlə də milli istiqlal anlamı ilə təzad deyil, tam bir

Rəsulzadə yazırdı ki, bu da milli həmrəylik anlayışıdır. Ona görə yalnız milli təsanüdcülük (solidarizm) demokratik dövlətin əsas ideologiyası ola bilər. Bu zaman nə liberalizmə, nə də bolşevizmə ehtiyac qalacaq. Bu, sosial məsələlərlə milli məsələnin uzlaşdığı ən mühüm nöqtə idi. Rəsulzadənin ortaya atdığı bu ideya sosial-fəlsəfi və siyasi baxımdan yeni idi. Burada əsas məsələ milli çərçivə daxilində sosial məsələləri həll et-

mək cəhdidir. Şübhəsiz ki, bu zaman kommunizmin doğurduğu bolşevizm kimi bəlaları özündən uzaq tutmaqla yanaşı, milli təsanüdcülük kapitalizmin də mənfətlərini rədd edirdi: «Milli istiqlal mücadiləsinin müvəffəqiyyəti və onun bir kütlə hərəkəti olaraq, şumulluluğu üçün milliyətçilərə sosial məsələlərlə məşğul olmaq zərurət və bu məsələləri milli davanın faydası namına həll etmək isə boredur! Tək istiqlal şüarı məmləkətin geniş xalq kütlələrini toplayaraq mücadiləyə çəkmək üçün kafi deyildir

ahəng təşkil edərlərg Düşmənimiz bolşevizm üçün milliyət, keçici bir taktika məsələsi isə, bizim üçün sosial islahat heç də öylə deyildir. Bu, öz başına təsanüdümlü və məsud bir varlıq təsəvvür etdiyimiz ahəngdar milli cəmiyyətin həm davamı, həm də istiqlalın təmini üçün zəruri və daimi bir qayədir!...».

Milli təsanüd, ya da milli həmrəylik (solidarizm) fikirləri ilə ortaya atılan Rəsulzadə artıq cəmiyyətin problemlərinin həllində son nöqtəni tapmışdı. O, bütün varlığı ilə milli bir insan olsa da, sosial bərabərlik məsələsinə də xüsusi önəm vermişdir. Uzun müddətli siyasi-ideoloji axtarışlardan sonra Rəsulzadə sosial məsələnin milli məsələ ilə necə uzlaşa bilməsini tapa bilmişdir. Bununla da o, milli dava ilə sosial davanı bir yerdə, tam şəkildə götürüdü.

Milli təsanüd (solidarizm) ideyası dünya görüşünün yekun və son mərhələsi olan Rəsulzadə yazırdı ki,

nif və zümrə hakimiyyətini rədd edir».10 «Yeni program əsasları»na görə, Türk mədəniyyətinin inkişafı və təkamülü, Azərbaycan türkünün səadəti və rifahı belə bir milli həmrəylik sistemi daxilində mümkündür. Artıq burada fərdi azadlıq və fərdi mülkiyyət ilə yanaşı, ümüminin mənfəəti də vardır. Məmmədov yazır: «Bu tezisdə cəmiyyət də (bütün) var, fərd də (tək). Fərdi hürriyyət və mülkiyyət, ümumun, bütünün, dövlətin – millətin ali mənfəələrinə zərər vurmamalıdır. Ona görə millət-dövlət fərdi hürriyyət və mülkiyyətləri kontrol etmək haqqına malikdir».

Müəhacirət dövründə Rəsulzadənin milli ideyaya, o cümlədən milli həmrəylik fəlsəfəsinə sonsuz dərəcədə inamı bir daha göstərir ki, o bir milli ideoloq kimi Azərbaycan Cümhuriyyətinin memarıdır. Elə bir məmar ki, Rəsulzadənin ideyaları əldə əsas tutarlarsa, bu dövlət əbədiyyən yaşamaq gücünə malikdir.

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur